

Trots att stora framsteg görs så ökar antalet hiv-smittade i Mocambique – ungefär var femte person bär i dag på det dödliga viruset. Detta i ett land där sju av tio lever på mindre än sju kronor om dagen. Hur orkar man kämpa vidare när allting verkar så hopplöst? Kajsa Johansson, som jobbar med aidsprevention i landets tredje stad Nampula, har tågat runt och samtalat med några av dem som vägrar ge upp i den långvariga kampen mot viruset.

Den långvariga kampen mot Viruset

Det är alltid för tidigt att ge upp. Ett banalt ordspråk som säger det mesta om kampen mot hiv och aids. Jag har under min tid i Mocambique – ett av världens värst drabbade länder vad gäller aids-katastrofen – aldrig hört en enda människa som arbetar med hiv visa tecken på uppgivenhet. Det handlar hela tiden om att fortsätta kämpa, varenda dag. Enligt de officiella siffrorna lever knappt en femtedel av landets befolkning med hiv-viruset. Många menar dock att alla officiella siffror är alldeles för låga – så bra är det inte!

Jag är inte så lite imponerad av de människor som med en till synes oändlig kraft arbetar mitt i katastrofen i ett land med många strukturella hinder för kampen mot aids-pandemien ska vara framgångsrikt: Ungefär sju av tio lever på mindre än sju kronor om dagen och sex av tio kan inte läsa eller skriva. Den förväntade livslängden för en person som föds i Mocambique i dag och som överlever sina fem första år är ungefär 40 år. Och varje dag upptäcks 500 nya hiv-infektioner.

Mångfalden i arbetet mot hiv känns i såväl hjärtat som magen när jag möter fyra personer längs en tågräls i norra Mocambique. De är alla fyra exempel på just de där som varje

dag lägger all sin kraft för att sprida två miljoner kondomer, bromsmediciner och stärka mänskliga rättigheter. Frågan jag ställer är enkel; vad är det bästa som hänt under 2007? Svaren blir mer komplicerade.

– **En av de största** framgångarna är att vi lyckats sprida bromsmedicinerna till så många och att vi inkluderat ett stort antal kvinnor i programmet mot vertikal smitta, säger Dinis Viegas, läkare i Cuambadistriktet i norra Mocambique.

Cuamba är ett livligt distrikt, inte minst på grund av närheten till den malawiska gränsen och att järnvägen har sin ände just i Cuamba.

Det är mycket som är normalt men galet i ett distrikt med 187 480 invånare som endast har fyra läkare och inget rinnande vatten på sjukhuset.

Andra änden ligger i hamnstaden Nacala vid kusten mot Indiska Oceanen.

Livligheten har dock ett högt pris i en extrem hiv-prevalens. Den officiella prevalensen i distriktet är runt 30 procent. Om man ser på statistiken hos distriktets klinik för hiv-test visar den att över 40 procent av dem som gör ett test är hiv-positiva. Och om man frågar Dinis Viegas om prevalensen svarar han:

– Om vi ser till dem som ligger internerade på sjukhuset är ungefär 90 procent hiv-positiva. De kommer till sjukhuset av andra anledningar men blir testade och i nästan samtliga fall konstateras det att de har hiv.

Det är en trött läkare jag pratar med, Dinis Viegas har varit på sjukhuset i nästan ett dygn. Men det är ingen fara menar han – det är normalt. Jag tänker att det är mycket som är normalt men galet i ett distrikt med 187 480 invånare som endast har fyra läkare och inget rinnande vatten på sjukhuset. Men Dinis Viegas är ändå, som alltid, positiv.

Bromsmedicinerna började distribueras i distriktet i april förra året och ungefär 500 personer har nu tillgång till dem. Något senare inleddes programmet mot vertikal smitta, det vill säga smitta överförd från mamma till barn under graviditet, förlossning eller amning. I dag omfattas ungefär 350 mammor med barn (vissa ännu i magen) av programmet. Först åtta månader efter förlossning kan man få ett någorlunda säkert svar om bebisen är hiv-positiv eller inte. Dinis Viegas berättar:

– Föreställ dig den enorma lyckan när vi för en tid sedan gjorde de första testerna på de bebisar som var de första att delta i programmet – och alla var negativa! Det visar att vi verkligen klarar av att förebygga, helt otroligt!

Alla distrikt i Mocambique har tyvärr inte kommit lika långt som Cuamba. Jag följer järnvägen från Cuamba. Strax innan jag är framme i Nacala tar jag av söderut till Mocambiques tidigare koloniala huvudstad; ön Ilha de Mocambique i Nampula-provinsen.

Licinia Lopes är rådgivare på öns ungdomsklinik och barnmorska på sjukhuset – en

utav många pompösa byggnader som vittnar om öns storhet under den portugisiska kolonialtiden. Hon berättar att de under året börjat med bromsmediciner till barn och till vuxna samt program för förebyggande av vertikal smitta. Även om endast 41 personer av de båda programmen tillsammans menar Licinia Lopes att det är viktiga framsteg med positiva bieffekter.

– De som får bromsmediciner har organiserat sig i stödgrupper vilka är till stor hjälp. Vi har även ordnat så att de kan komma till sjukhuset och få ett mål mat om dagen.

Licinia Lopes berättar vidare:

– Tidigare testades alla gravida kvinnor utan att de visste riktigt för vad de testade sig. Vi märker att kunskapsnivån hos kvinnorna ökar och nu ser de dessutom fördelen med att bli testade; att de själva kan få behandling och att barnet kan räddas, säger hon engagerat, men fortsätter bekymrat:

– En av de största utmaningarna vi har är hur vi ska få männen att komma hit och testa sig. Som det är nu är det vanligt att en man här på ön har tre eller fyra kvinnor. Om en kvinna kommer hem och berättar att hon är hiv-positiv, överger mannen henne, han kommer inte hit och testar sig. Detta är ju naturligtvis problematiskt på många sätt.

Nationellt omfattade behandlingen mot vertikal smitta bara åtta procent av alla gravida kvinnor år 2006. Detta resulterade i att 30 000 barn föddes med hiv-viruset förra året. Hälften av dessa barn kommer inte att över-

MOCAMBIQUE

- ▶ **Antal invånare:** 21 miljoner
- ▶ **Huvudstad:** Maputo
- ▶ **Yta:** 801 590 km²
- ▶ **Historia:** Portugisisk koloni fram till 1975, efter det valde landet en socialistisk utvecklingsstrategi med befrielsearmén Frelimo som parti vid makten. Frelimo är fortfarande det ledande partiet men politiken är inte den samma. Förödande inbördeskrig pågick från början av 1980-talet fram till 1992. Och landet påverkades kraftigt av strukturanpassningsprogram i slutet av 1980-talet, början av 90-talet.
- ▶ **Utveckling:** Världens sjätte minst utvecklade land (plats 172 av 177 på UNDP:s utvecklingsindex). Förra året på plats 167.
- ▶ **Fattigdom:** 70 procent lever på mindre än 7 kronor om dagen
- ▶ **Läskunnighet:** 38 procent
- ▶ **Medellivslängd:** 42 år
- ▶ **BNP per/capita:** 8 400 kr
- ▶ **Hiv-prevalens:** Officiellt 16 procent, men det varierar väldigt mellan olika provinser och distrikt. Den högsta prevalensen finns i landets två sydligaste provinser; Gaza och Maputo med 26 respektive 27 procent. De lägsta prevalenserna finns i norr i Nampula och Niassa med 8 procent.

KÄLLA: MONASO, UNDP

Dinis Viegas är läkare på ett sjukhus i Cuamba som saknar rinnande vatten och där cirka 90 procent av de internerade är hiv-positiva.

En murmålning i Nampula informerar om en lag som skyddar hiv-positiva arbetare och arbetssökande mot diskriminering på arbetsmarknaden.

leva sin andra födelsedag. Broomsmedicinbehandlingarna omfattar i dag ungefär en fjärdedel av de som behöver vilket är tämligen långt ifrån det mål som Mocambiques regeringen skrivit under: År 2010 ska alla som behöver ha tillgång till behandling. Det är dock viktigt att se de framgångar som gjorts i och med att broomsmedicin har spridit sig imponerande snabbt på Mocambiques vidsträckt landsbygd. En seger som inte endast kan tillskrivas den statliga hälsostrukturen.

Jag följer tåggräsen tillbaka till Nampula stad och träffar Roberto Paulo, koordinatör i Nampula-provinsen för paraplyorganisationen Monaso som samordnar det civila samhällets insatser mot aids. Han är mycket entusiastisk över utvecklingen i sin provins.

– Att broomsmedicin och utbildad personal nu finns tillgängliga i alla 21 distrikt i provinsen, jämfört med två vid årets början, är delvis en produkt av vår strid. Sedan 2005 har vi fört oväsen med debatter, banderoller, diskussioner, möten och murmålningar.

– Vi vet dock att det fortfarande är mycket som bör göras: Det finns inte tillräckligt med utbildad personal, avstånden mellan byarna och distriktshuvudstäderna är långa, säger Roberto Paulo och fortsätter engagerat:

– Många överger sin broomsmedicin på grund av att de inte har information om konsekvenserna av detta men även på grund av att de inte klarar av att ta medicinerna eftersom de inte har tillgång till näringsrik mat och rent vatten.

Det är ett faktum att medicineringen riskerar att slå ut den som inte äter rätt, vilket stora delar av Mocambiques befolkning inte har förutsättningar att göra. Detta visar på vikten av

arbete med livsmedelssäkerhet, något som såväl civilsamhället som statliga strukturer understryker. Problematiken kring matsäkerheten illustrerar dock komplexiteten i bekämpandet av aids. För att arbetet ska lyckas finns en rad specifika mål som måste uppfyllas; så som att alla ska ha tillgång till broomsmedicin. Men för att detta i sin tur ska vara verkningfullt måste det finnas tillgång till mat och rent vatten. Detta kopplar kampen mot aids till något mycket större; kampen mot den absoluta fattigdomen.

En stor del av Mocambiques befolkning led av brist på mat och vatten innan hiv-viruset drabbade landet på allvar. Virusets situationen många gånger ännu värre på grund av att det är befolkningen i produktiv ålder som drabbas värst. Basen för att bygga samhället försvinner med de extrema dödstalen i just denna generation.

Fattigdomen är väl synlig även inom de statliga strukturerna och sjukvård är en av många knappa resurser. Den statliga hälsovården har inte möjlighet

att sörja för hemsjukvård något som därför lagts på det civila samhället. Aktivister utbildas och utför detta arbete, många gånger helt utan lön. Hemsjukvårdsprogrammen omfattar emellertid långt ifrån alla som skulle behöva dem.

Roberto Paulo menar att det behöver finnas ett närmare samarbete mellan konventionell och alternativ medicin. Den senare finns ofta närmre människorna och skulle kunna vara ett bra komplement i behandlingen mot vissa sjukdomar som drabbar folk med dåligt immunförsvar. Dessutom är förtroendet för den alternativa medicinen ofta mycket starkt och den skulle kunna vara en nyckel i arbetet för bättre folkhälsa generellt och i kampen mot aids specifikt.

Handel bedrivs under tågresan till Cuamba. För att aids ska kunna bekämpas måste grundläggande förutsättningar finnas – folk måste ha tillgång till rent vatten och näringsrik mat.

Licinia Lopes är barnmorska och rådgivare på ungdomskliniken på Ilha de Mocambique. Hon säger att allt fler kvinnor gör hiv-tester, att den största utmaningen är att få männen att testa sig.

Roberto Paulo, koordinatör för paraplyorganisationen Monaso som samordnar det civila samhällets insatser mot aids, ger gratis hiv-utbildningar i Nampulas kåkstäder.

Man brukar säga att hiv är ett virus som slår sönder samhällen och underminerar utvecklingen, inte minst genom att det är ett virus som slår hårdast mot befolkningen i produktiv och reproduktiv ålder. Men samtidigt det uppenbart något som enar; sjukvårdspersonal och civilsamhälle strävar tillsammans.

Det är en speciell känsla man får i magen när man kommer in på exempelvis sjukhusets avdelning för förebyggande av vertikal smitta; en känsla av engagemang för en radikal förändring av en situation som i nuläget slår mot alla.

Att 2007 har varit ett händelserikt år såväl för den statliga hälsostrukturen som för det civila samhället går inte att ta miste på. Händelserna kan spåras långt ut i den stora mängd små organisationer som arbetar mot hiv och aids.

Den lilla föreningen Nilipihe är en av Monasos drygt 90 medlemsorganisationer. Under ett besök hos föreningen, som arbetar i Nampulas kåkstäder, berättar koordinatören Mario de Filipe de Brito att de under året lyckats skaffa ett eget kontor.

– I flera år hade vi möten och aktiviteter i skuggan under ett träd på sjukhusområdet. En annan framgång är arbetet med föräldralösa barn, vi har en grupp om 75 barn som vi hjälper med skolmaterial, mat och myggnät. Barnen deltar även i våra kreativa aktiviteter; målning, sång, dans och engelskundervisning och resultatet är mycket positivt! säger han entusiastiskt och fortsätter:

– Under året som gått har vi även ökat och förbättrat våra teaterframträdanden tack vare fler aktiva medlemmar. Teaterstyckena fram-

för vi på marknader runt om i Nampula, främst kring två teman; motverkan av vertikal smitta och hur man i en relation förhandlar om att använda kondom.

Dock ställs Nilipihe dagligen inför en rad problem, i många fall kopplade till att det är en organisation för hiv-positiva.

– Det är viktigt att hiv-positiva organiserar sig. Samtidigt orkar inte alla arbeta jämt när det är sjuka och får behandling varför aktiviteterna går lite upp och ner, förklarar Mario de Filipe de Brito.

Ett arbete som ständigt pågår men som hela tiden behöver förstärkas är kampen för mänskliga rättigheter för människor som lever med hiv och aids.

– Det handlar både om att jobba med samhället som helhet men även med statliga myndigheter och institutioner. Det saknas ofta kunskap och hiv-positiva blir ofta felaktigt behandlade, menar Mario de Filipe de Brito.

För Monaso i Nampula-provinsen har 2007 varit det mest aktiva året hittills.

– Vi har distribuerat två miljoner kondomer – det har aldrig hänt förut, säger Roberto Paulo och skrattar.
– Vi har aldrig utbildat så många medlemsorganisationer under ett år tidigare. Framför allt handlar det om utbildningar i hiv, aids, jämställdhet och sexualitet, något som revolutionerat vårt budskap till medlemsorganisationerna.

Frågor kring jämställdhet och sexualitet lyfts fram allt mer i kampen mot aids, inte minst i det preventiva arbetet. I Mocambique orsakas ungefär nio av tio nya hiv-infektioner av oskyddat sex mellan kvinnor och män. Under

Monasos utbildningar försöker man skapa ett utrymme för en ärlig och realistisk diskussion om relationerna mellan kvinnor och män, om sexualitet och roller, om den egna kroppen.

– Det är imponerande att se vilka förändringar utbildningarna skapat, kanske allra mest i privatlivet, säger Roberto Paulo.

– Många av de som utbildats vittnar om att relationerna hemma har förändrats drastiskt, inte minst inom sexlivet. Trots begränsade kunskaper om exempelvis anatomi har detta uppvägs av en stark vilja att diskutera och nyfikenhet för att lära sig mer.

De flesta som jobbar praktiskt mot aids uttrycker ett behov av en grundlig metodisk diskussion och reflektion. Dinis Viegas, läkaren i Cuamba, menar att vi måste reflektera seriöst tillsammans.

– Alla kampanjer och allt arbete till trots ser vi hur prevalensen inte sjunker utan snarare ökar. Vi måste fråga oss både vad vi borde göra annorlunda och vad det är vi borde göra som vi inte gör. Vi tror ju att vi gör allt eftersom vi jobbar hela tiden! Vi behandlar och vi informerar, säger han.

– Det räcker inte med de stora forumen i Maputo där de högt upp pratar med stora ord. Vi måste träffas här på lokal nivå; traditionella ledare, organisationer, skolor, sjukvård och traditionella läkare för att reflektera tillsammans. Vi måste ta initiativet här! säger Dinis Viegas engagerat.

Att ta hem kampen mot aids är en känsla som är oerhört närvarande i alla möten med människor som kämpar mot aids. För ett par dagar sedan träffade jag en ung aidsaktivist som be-

rättade om hur hon under utbildning om hiv och aids insåg att hennes egen pappa visade många av symptomen. Efter en lång strid hemma gick pappan med på att gå till sjukhuset för att göra ett hiv-test som visade sig att han var positivt, mamman likaså. Nu får de båda bromsmediciner. Mötet berörde mig, inte minst för att det visar så tydligt vad det kan betyda att ta med sig arbetet ända hem. Och för att det visar vilka stordåd de som kämpar varje dag kan åstadkomma med mod och civillurage.

Om man vid en första anblick skulle drista sig att säga att det inte verkar som att det görs någonting för att förbättra situationen eftersom prevalensen hela tiden ökar, är det viktigt att ha grundförutsättningarna för ett lyckat arbete i åtanke; det mesta talar emot. Så tänk hur det skulle vara om det inte fanns en enorm folkrörelse, inom statliga strukturer och inom det civila samhället, som arbetade var dag med att sprida kondomer, bromsmediciner och stärka mänskliga rättigheter.

Om man vid en första anblick skulle drista sig att säga att det inte verkar som att det görs någonting för att förbättra situationen eftersom prevalensen hela tiden ökar, är det viktigt att ha grundförutsättningarna för ett lyckat arbete i åtanke; det mesta talar emot. Så tänk hur det skulle vara om det inte fanns en enorm folkrörelse, inom statliga strukturer och inom det civila samhället, som arbetade var dag med att sprida kondomer, bromsmediciner och stärka mänskliga rättigheter.

Dinis, Licinia, Roberto och Mario kämpade kanske lite extra under Världsaidsdagen för en vecka sedan. Men i en värld där 40 miljoner människor lever med hiv-viruset måste alla dagar vara världsaidsdagar. Och om någon är tveksam till att det händer små revolutioner varje dag i kampen mot aids-pandemin, lägg örat mot tågrälsen så lovar jag att det oväsen som förs tusen mil bort kommer att höras i spåren även på t-centralen i Stockholm.

Text och foto | Kajsa Johansson
Programhandläggare för Afrikagruppernas folkhälsoprogram i Mocambique.